

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО НООСФЕРНОЇ ДОБИ

Р.Б. Прилуцький

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та господарського права
Національної академії управління*

*На світі немає нічого більш
тендітного, ніж надія.*

А. Екзюпері

Постановка проблеми. Поява теорії господарського права була обумовлена переходом економіки передових країн від класичного стихійного капіталізму до його вищої стадії – розвиненого капіталізму чи, за словами В. І. Леніна, імперіалізму [1, с. 93–94]. Це був час великих сподівань, пов'язаних з науково-технічним прогресом, підкоренням природи й розширеним виробництвом. Можливості людини здавались необмеженими. Ніхто не замислювався над можливостями природи і планети в цілому винести господарську діяльність людини. Пройшло усього сто років (по суті одне ХХ ст.) і людство раптом виявило, що таке «підкорення» природи може обернутися глобальними змінами клімату на планеті і навіть знищенням життя на планеті. Стало зрозуміло, що потрібні переосмислення ролі людини на Землі, взаємовідносин її з природою, цілей і меж господарської діяльності й взагалі новітня економічна політика як на рівні окремих держав, так і планети в цілому. Відповідного переосмислення і корінних змін потребує теоретичне обґрунтування правового забезпечення такої (новітньої) економічної політики. У першу чергу, безперечно, це стосується доктрини господарського права, яке формувалось і розвивалось відповідно до тих же уявлень про безмежність оточуючого світу.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Не дивлячись на те, що вперше проблеми антропогенного впливу людства на планету у найбільш науково обґрунтованому вигляді були оприлюднені ще у 1972 р., господарське право тодішнього СРСР, а пізніше й незалежної України не сприйняло цієї проблематики і в господарсько-правовій літературі нині практично відсутні публікації з піднятих питань. Особливості господарського законодавства й окремі проблеми розвитку господарського права в умовах обмежених ресурсів планети та глобальних змін клімату були предметом декількох статей автора [2]. Проте, з урахуванням складності проблеми, вказані питання потребують подальших досліджень.

Мета даного дослідження полягає у тому, щоб проаналізувати особливості та суть господарської діяльності ноосферної епохи, впливу її на оточуюче середовище, необхідність змін у зв'язку із загрозою глобальної кризи.

Основні результати дослідження. Господарська діяльність людини виникає у зв'язку з необхідністю її фізичного виживання. За словами видатного філософа минулого сторіччя С. М. Булгакова, боротьба за життя є в першу чергу боротьба за їжу, і це зближає людину з усім тваринним світом. Наскільки існує ця спорідненість, усе людське господарство можна розглядати як окремих випадок біологічної боротьби за існування. Ознака господарства – трудова відтворення або завоювання життєвих благ, матеріальних або духовних, на протигагу даровому їхньому одержанню. Це напружена активність людського життя, на виконання Божого слова: «у поті чола твого знеси хліб свій» (Буття 3:19 – Р.П.), і притому усякий хліб, тобто не тільки матеріальну їжу, але й духовну: у поті чола, господарською працею, не тільки виробляються господарські продукти, але й твориться вся культура [3].

Довгий проміжок часу людина залишалась хоч і вищою, проте органічною ланкою еволюційного ланцюга нашої планети не створюючи зовнішньо помітного впливу на неї. Однак така органічність зникає під впливом промислової революції, що ознаменувала собою заміну ремісничої й мануфактурної праці машинним виробництвом¹. Озброївшись технічно, людина швидко стає вагомим фактором впливу на оточуюче середовище на всій планеті. Ця обставина вже на початку ХХ ст. дає підстави В. І. Вернадському зробити висновок про те, що «Людство, узятє в цілому, стає потужною геологічною силою. І перед ним, перед його думкою й працею, стає питання про перебудову біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого... Обличчя планети – біосфера – хімічно різко міняється людиною свідомо й головним чином несвідомо. Міняється людиною фізично й хімічно повітряна оболонка суходолу, всі її природні води. У результаті росту людської культури в ХХ ст. усе більш різко стали мінятися (хімічно й біологічно) прибережні моря й частини океану. Люди повинні тепер проводити все більш і більш заходи до того, щоб зберегти для майбутніх поколінь нікому не приналежні морські багатства [5].

Вчений, таким чином, відчував загрозу, що ніс із собою так званий технічний прогрес, підкреслюючи, що «...Людство, як жива речовина, нерозривно пов'язане з матеріально-енергетичними процесами певної геологічної оболонки землі – з її біосферою². Воно не може фізично бути від неї незалежним на жодну хвилину». Разом з тим, свої сподівання на краще майбутнє він покладав на розум людини й науку, вважаючи, що людство переходить до нового стану – ноосфери. «У нашому сторіччі – стверджував В. І. Вернадський – біосфера одержує зовсім нове розуміння. Вона виявляється як планетне явище космічного характеру. Це новий стан біосфери, до якого ми, не помічаючи цього,

¹ Промислова революція почалась у середині XVIII ст. у Великій Британії, охопивши пізніше Нідерланди, США, Францію й Німеччину [4].

² Автор пояснює, що поняття «біосфери», тобто «області життя», уведено було в біологію Ламарком (1744-1829) у Парижі на початку XIX ст., а в геологію Е. Зюссом (1831-1914) у Відні наприкінці того ж століття [5].

наближаємося, і є «ноосфера»¹. ...Ноосфера – це нове геологічне явище на нашій планеті. У ній уперше людина стає найбільшою геологічною силою... Але важливий для нас факт, що ідеали нашої демократії йдуть в унісон зі стихійним геологічним процесом, із законами природи, відповідають ноосфері. Можна дивитися тому на наше майбутнє впевнено. Воно в наших руках. Ми його не випустимо» [5].

Проте сьогодні можна сміливо говорити про помилковість подібних сподівань. Справджуються слова Жан-Жака Руссо (Rousseau – 1712–1778), висловлені ним ще у 1750 р. в конкурсній роботі «Міркуваннях про науки й мистецтва», про те, що гарні манери не виключають розважливого егоїзму, а науки й мистецтва задовольняють не корінні потреби людей, але їх гординю й марнославство, про тяжку ціну прогресу, що веде до дегуманізації людських відносин [4]. Промислова революція разом з капіталістичною системою господарювання створила ілюзію незалежності людини від Природи й від необхідності боротьби за виживання разом з тим і протиставивши її цій Природі². Із суб'єкта виживання людство, принаймні його так звана «цивілізована» частина, перетворилося у суспільство споживання, характерною рисою якого, як чудово показано у відомих роботах французького соціолога і філософа Жана Бодрійяра (Baudrillard – нар. 1929) «Система речей» і «Суспільство споживання» (вийшли наприкінці 1960-х рр. ХХ ст.), споживання не є більше споживанням споживчої вартості, не служить для задоволення тих або інших потреб, воно розгортається по ту сторону відчуження, накладаючи заборону на повернення антропологічних і метафізичних складових марксизму. Бодрійяр приходить до песимістичних висновків щодо долі сучасного суспільства споживання, де нескінченне розгортання логіки споживання спрямоване на створення «гіперреальності», в якій абсолютно позитивні предмети споживання (речі, тіла, теорії, твори мистецтва) створюють свої власні дискурсивні системи, що прагнуть до нічим не стримуваної експансії. Універсальність референта й мінова вартість заміняються світом сучасних симулякрів, чистих знаків, що відсилають тільки до самих себе, і що й приховують лише те, що вони вже нічого не приховують. Пізніше у роботі «Про спокусу» Бодрійяр сучасне споживання розглядає як «спокусу» – те, що протистоїть виробництву й споживанню, доводячи їх до власної межі [4].

Зазначені особливості розвитку сучасного суспільства стали навіть поштовхом для розробки вчення про «нову економіку» – економіку не голодної людини, а економіку «хомо сапієнса», що досяг достатньо високого рівня матеріального благополуччя. Для такої економіки характерними є: 1) ріст

¹ Поняття «ноосфери» як сучасної стадії, що геологічно переживається біосферою, за словами В. І. Вернадського, ввів французький математик і філософ Е. Ле-Руа у своїх лекціях у Коллеж де Франс у Парижі 1927 р., прийнявши за вихідне встановлену В. І. Вернадським біогеохімічну основу біосфери. При цьому Е. Ле-Руа підкреслював, що він прийшов до такого висновку разом зі своїм другом, найбільшим геологом і палеонтологом Тельяром Де-Шарденом. Слово «ноосфера» складене із грецького «ноос» – розум і «сфера» у розумінні оболонки Землі [5].

² У зв'язку з технічним прогресом усе виразнішим стає проблема співвідношення між ноосферою і техносферою [6].

частки нематеріальних, неутилітарних благ у структурі споживання; 2) використання предметів не просто як речей з корисними властивостями, а як знаків, символів, культурних кодів-слів, як сигналів й повідомлень, комунікація людей за допомогою речей; 3) виготовлення стає дешевшим, ніж продаж. У ряді індустрій роздрібна ціна у 5, а то й 10 разів є вищою від вартості виробництва, а перевищення в 2-3 рази – майже норма; 4) моральна амортизація обганяє амортизацію фізичну, речі виходять із уживання задовго до їхнього реального зношування; 5) ціна речей усе менше пов'язана з їхньою універсальною цінністю й усе більше відображає цінність індивідуальну, ситуаційну, переломлену через сприйняття інших людей. Це пряме слідство того, що люди усе більше переходять до типу споживання, що нагадує у своїх головних рисах колекціонування; 6) зміна способу конкуренції на ринку, коли фірми всіма способами прагнуть індивідуалізувати свій товар, перетворитися в монополістів у сегменті конкретного різновиду продукту (відмінності при цьому часом зводяться до іншої етикетки й ціни), що дозволяє не суперничати в рамках єдиного масового «турніру», а панувати в уподобаних нішах (так ринок іде до монополістичної конкуренції, описаної Є. Чемберліном), та ін. [7, с. 14–20].

Таку нову економіку визначають як інформаційну економіку, однією з найбільш явних ознак якої є випереджальний ріст витрат, пов'язаних з обробкою інформації (так звані транзакційні витрати), у порівнянні з витратами на фізичне виготовлення товарів (трансформаційні витрати). За деякими оцінками транзакційні витрати нині можуть складати 40 % і більше від усіх витрат [7, с. 15]. Зрозуміло, що за цією цифрою й умудреним терміном «транзакційні витрати» ховається усе та ж спокуса – намагання за будь-яку ціну спокусити споживача купувати, купувати й купувати.

Цікаво, що захисниками нової економіки, зокрема, стверджується, що протест проти споживання – це результат нерозуміння того, як улаштована нова реальність, і, зокрема, недооцінки її рушія – людських бажань. Згасне завод бажань – здмється все. Споживча різноманітність – не примха, а центральний нерв суспільного розвитку і т.і. [7, с. 29–30]. Таким чином, надспоживання розглядається як спасіння людства! Розглянемо, що ж стоїть за таким «спасінням».

Визнання В.І. Вернадським сучасної цивілізації геологічним фактором не є невинним науковим терміном. На його думку, цей фактор за можливими наслідками перевершує ті тектонічні переміщення, які були покладені в основу геологічних поділів земного простору–часу [8]. У зв'язку з цим потрібно усвідомлювати, що ще жодні подібні «тектонічні переміщення» (зміни геологічних епох) не проходили безболісно для людства. З іншого боку, В.І. Вернадський добре розумів, що «наші знання про енергію, доступну людству, можна сказати, початкові. Енергія, доступна людству, не є безмежною, оскільки визначається розмірами біосфери. Цим визначається й межа культурної біогеохімічної енергії, є межа основної біогеохімічної енергії людства – швидкості передачі життя, межа розмноження людини» [8].

Обмеженість можливостей планети витримувати антропогенне навантаження внаслідок господарської діяльності людини уперше найбільш науково й

обґрунтовано було показано у першій доповіді Римському клубу¹ під назвою «Межі зростання» (The Limits to Growth), підготовленій групою вчених у відділі системної динаміки Слоуновської школи менеджменту Массачусетського технологічного інституту під керівництвом Денніса Медоуза. В основу роботи вчені поклали комп'ютерну модель World3, у якій об'єднали статистичні дані й різні теорії росту².

Дослідження зосереджувалося в основному на фізичних межах планети. Було наведено дванадцять сценаріїв, які показували, як ріст населення й споживання природних ресурсів співвідноситься з різними межами. У кожному реально можливому сценарії було виявлено, що ці межі рано або пізно зупинять зростання у XXI ст. Традиційний світ з його темпами зростання економіки й населення, з його пануючими соціально-економічними системами, його технологією, навколишнім середовищем, з його світоглядом – «світ як він є» – увійде в стан колапсу приблизно в районі кінця першої чверті XXI ст. через обмеження в природних ресурсах, забруднення навколишнього середовища й з інших причин. Колапс – це мимовільне падіння обсягу промислового виробництва, продуктів харчування, чисельності населення, викликане зазначеними причинами. Висновки про ймовірність глобальної катастрофи впливають із простого розуміння динаміки поведінки глобальної системи, яка визначається трьома ключовими факторами:

- 1) існуванням меж;
- 2) постійним прагненням до росту;
- 3) запізнюванням між наближенням до межі й реакцією суспільства на це.

Будь-яка система, якій властиві ці три фактори, рано чи пізно вийде за межі й зруйнується.

Для досягнення бажаної мети довготривалого існування людства й довгого середнього терміну тривалості життя автори рекомендували мінімальний набір вимог підтримання стану глобальної рівноваги:

1) постійний розмір капіталовкладень і населення. Коефіцієнт народжуваності дорівнюється показнику смертності, норма інвестиції капіталу дорівнюється нормі знецінювання.

2) норми входу і виходу – народження, смерть, інвестиції і знецінювання – залишаються на мінімумі.

3) співвідношення між рівнями капіталовкладень і населення встановлюються згідно з інтересами суспільства. Вони можуть бути навмисно пере-

¹ Римський клуб, міжнародна громадська організація. Заснований в 1968 з метою дослідження розвитку людства в епоху науково-технічної революції. Об'єднує біля 100 учених, суспільних діячів, бізнесменів з багатьох країн. Заохочує дослідницькі проекти й публікує так звані доповіді Римському клубу, які привернули увагу до глобальних проблем і викликали гостру полеміку [4; 9, с. 17–19]. Засновником і президентом клубу був відомий італійський громадський діяч, член правління фірми «Фіат», віце-президент фірми «Оліветті», ідеолог глобального екологічного підходу Ауреліо Печчеї (Aurelio Peccei – 1908-1984).

² 1972 р. була надрукована однойменна книга [10], а на російській мові – посібник [11].

глянуті й повільно відрегульовані, оскільки прогрес технологій створює нові можливості вибору [10].

Висновки вчених, покладені у доповідь Римському клубу, були названі «нульовим зростанням»¹.

На комплексне дослідження глобальних загроз людству претендує порівняно нова наука – глобалістика, у заснуванні якої стоїть відомий російський вчений А. П. Федотов². Вчений звертає увагу на два типи інтегральних взаємодій у сучасному єдиному, цілісному світі. Перший – взаємодія між усім людством і всією біосферою – досліджено, за його словами, у першій доповіді Римському клубу. Другий тип взаємодій – усередині світового суспільства – досліджено самим А. П. Федотовим. За міру напруженості у взаємодіях усередині світового суспільства ним було прийнято відношення доходів 20 % населення, що проживає в самих багатих країнах, до доходів 20 % населення, що проживає в найбідніших країнах й названо індексом соціально-економічної дисгармонії світового суспільства. Цей безупинно зростаючий у часі індекс соціально-економічної дисгармонії суспільства є, на думку вченого, мірою не тільки поглиблення прірви між багатими й бідними країнами, але й мірою міжнародного тероризму, наркобізнесу, корупції, військових і релігійних конфліктів, мірою деградації культури й особистості. Нині цей індекс наближається до 100. Автор відкрив гіперболічну функцією, яка, за його підрахунками, йде у нескінченність також приблизно наприкінці першої чверті ХХІ ст., коли відбувається й медузівський колапс. А. П. Федотов, таким чином, робить висновок про неминучість глобальної катастрофи приблизно наприкінці першої чверті ХХІ ст.

Глобалістикою запропонована принципово нова модель керованого світу, що полягає із трьох елементів: біосфери, країн світу в цілому й окремої країни. Взаємодії між елементами моделі описуються чотирма узагальненими, кількісними параметрами: індексом антропогенного навантаження, індексом стабільності розвитку, рентним числом (рентою) й індексом соціально-економічної дисгармонії суспільства.

Глобалістикою запропоновані два кількісні критерії, виконання яких означатиме, що єдиний світ досягне стану ноосфери й сталого розвитку. Перший Критерій – взаємодія між усім людством і всією біосферою – буде гармонічною, якщо щільність потужності антропогенного навантаження не

¹ Важливим є те, що дані висновки були підтверджені у подальшому виданнями книг «За межами зростання» (Beyond The Limits To Growth – 1992) [12] (на російській мові книга вийшла 1994 р. [13]), в якій автори прийшли до невтішного висновку, що людство вже вийшло за межі самопідтримки Землі, та «Межі зростання. 30 років потому» (Limits to Growth: The 30-Year Update – 2004) [14] (на російській мові книга почала виходити з 2006 р. [15]).

² За словами А. П. Федотова, глобалістика (франц. global – загальний, від лат. globus – земна куля; букв. наука про загальне) – це наука, яка вивчає найбільш загальні закономірності розвитку людства й моделі керованого, науково й духовно організованого миру в єдності й взаємодії трьох основних глобальних сфер людської діяльності – екологічної, соціальної й економічної – у реальних умовах Землі з її кінцевими фізичними розмірами й обмеженими природними ресурсами в епоху антропогенно перевантаженої Землі [16, с. 18–19].

буде перевищувати приблизно 70 кВт / кв. км. Нині ця реальна щільність в 1,5–2,0 рази перевищує припустиме значення. Другий критерій – взаємодії усередині світового суспільства – будуть гармонічними, якщо індекс соціально-економічної дисгармонії світового суспільства не буде перевищувати 10–15. Нині цей індекс, зростаючи, наближається до 100 [16, с. 89–119].

За такої динаміки катастрофа є, на думку автора, неминучою. Рецепти наступні: 1) у сучасному антропогенно перевантаженому світі сумарний світовий економічний ріст повинен бути припинений (занульований) і перетворений у гармонічний розвиток людини, його творчих і духовних начал; 2) повинен бути припинений (занульований) сумарний світовий енергетичний ріст (стабілізація світового споживання енергії на рівні близько 15 Твт./рік й здійснений перехід від енергетики, заснованої на не поновлюваних органічних джерелах, до поновлюваних джерел. Прагнення до економічного й енергетичного росту суперечить вищій меті збереження Земної цивілізації; 3) загальна чисельність земного населення повинна бути стабілізована з повним збереженням різноманітності народів світу; 4) наукове конструювання керованого єдиного світу (Земної керованої цивілізації) повинне випереджати конструювання моделей окремих країн; 5) вищу відповідальність за збереження й розвиток Земної цивілізації несуть вчені й політики перед своїми нащадками, перед усім людством і всім Всесвітом з його космічними цивілізаціями. Необхідно повністю, кардинально оновити суспільні науки, теорію і глобальний світогляд, підкоривши все відновлення створенню Земної керованої цивілізації [17].

З нашої точки зору, дане дослідження (поряд з багатьма іншими) слід сприймати відповідально і, головне, робити конкретні кроки. Це дуже й дуже не легко. Потрібно зробити переворот у двох найважчих сферах – сфері господарювання і свідомості людини. Насправді, це здається неможливим. Проте, надія вмирає останньою. Потрібно боротись до кінця, у тому числі на ґрунті правової науки.

Господарське право за своїм призначенням знаходиться, висловлюючись символічно, в епіцентрі досліджуваних проблем, оскільки проектам спасіння людства й облаштування керованого світу потрібно надати відповідної правової форми, у першу чергу, зрозуміло, у сфері господарювання.

Перебудова сфери господарювання як в межах окремої країни, так і світовому масштабі не можлива без відповідної активації держав. Держави, як зазначає Ю. М. Осипов, – основні, центральні, найбільш ефективні будівельники зазначеного світового порядку, проте ті держави, що сповідують ноосферну культурну парадигму [18, с. 298]. Потрібне корінне оновлення державної організації, ідеології й економічної політики. Як уявляється, саме держави повинні насмілитись сказати своїм громадянам, що межа для звичного розширеного господарювання досягнута. Далі – швидкий і катастрофічний кінець, потрібне нове ноосферне господарство.

З урахуванням ролі держави у зазначених процесах, з точки зору наукового забезпечення і правового регулювання, господарське право (і як наука, і як галузь права) ідеально вписується у новий економічний порядок, оскільки своїм предметом охоплює відносини, що виникають як у процесі безпосеред-

нього здійснення господарської діяльності, так і у процесі її організації (управління), формуючи змішану модель правового регулювання [19]. Разом з тим, господарське право також повинне набути нової якості відповідно до вимог нового ноосферного порядку, стати ноосферним.

Ноосфера – середовище проживання людини, що гармонійно поєднує природні й неприродні засади, все живе й неживе, ество й культуру... Ноосферна цивілізація – нооіндустріальна цивілізація, заснована на гуманізованій людині й гуманізованій техніці, на гуманізованому і «оприродненому» взаємовідношенні людини, техніки й природи... Ноосферна культура – культура, що поважає людину й природу, їх єдність; культура, що поважає світ у його цілісності; культура, що поважає волю й відповідальність; культура, що поважає індивіда й суспільство [18, с. 281, 297]. Беззаперечним постулатом антропогенно перевантаженої Землі має гармонічна єдність та взаємодія трьох основних глобальних сфер людської діяльності – екологічної, соціальної й економічної [16, с. 131].

З урахуванням цього необхідним є кардинальне, філософське переосмислення господарства й господарської діяльності. Як правильно сказав О.І. Субетто, мова повинна вестись про цілісність «світоглядної бази теорії господарства», оскільки вона «не виключає нічого із цілісного уявлення про цілісний світ». При цьому в логіку розгортання філософії господарства повинні включатися не тільки ідеальні й матеріальні положення, але й трансцендентні, тобто божественні [20]. Слід не тільки погодитись, але й принципово дотримуватись положення, висловленого С. М. Булгаковим ще на початку ХХ ст., про те, що як ціль господарства є більш ніж господарською, так і походження господарської праці лежить за межами історії й господарства в теперішньому сенсі. Цьому останньому ієрархічно й космологічно передуює інше господарство, інший вільний, безкорисливий, любовний труд, у якому господарство зливається з художньою творчістю. До свого гріхопадіння людина, як природний володар світу в якості провідника софійності, живого знаряддя Божественної Софії¹, вводиться Богом в «сад Едемський» (у який, звичайно, повинен був би перетворитися при його посередництві весь всесвіт) і йому поручається «обробляти його й зберігати його» (Буття 2:15). Тут можна говорити про «райське господарство» як про безкорисливу любовну роботу людини над природою для її пізнання й удосконалення, розкриття її софійності. Але після гріхопадіння людини, релігійно відповідного до метафізичної катастрофи всього космосу, зміст господарства і його мотиви змінюються. Важке покривало господарського нестатку лягає на господарську діяльність і закриває її софійне призначення, метою господарства стає боротьба за життя, а його природною ідеологією економічний матеріалізм [3].

Відомо, що однією з головних Божих заповідей є заповідь «Не убий!». Ця заповідь універсальна, оскільки сповідується фактично всіма основними релігіями. У ній, таким чином, закладена не просто заборона вбивства окремої

¹ С.М. Булгаков від В.С. Соловйова сприйняв ідею філософської всеєдності й розвив вчення про Софію Премудрості Божої як предвічно сущої у божественному замислі мирової душі, жіночої по своїй суті [14].

людини, що дуже важливо, але й архіважливий вселенський код збереження життя взагалі й людства на Землі, зокрема. Оскільки господарство, як ми вже говорили, починалось як засіб виживання людини, то нині, коли саме існування людства може бути припинене внаслідок його ж нерозумної господарської діяльності, необхідно переосмислити мету господарювання і, відповідно, господарського права. Такою метою тепер вже не може бути лише «зміцнення порядку в господарюванні, забезпечення погодженості й координації дій господарюючих суб'єктів, їх зацікавленості в підвищенні ефективності виробництва» [21, с. 26], організація просто продуктивного процесу, нею може бути лише організація ноосферного (тобто всебічно екологічного – для природи, суспільства, людини) виробничого процесу. Глобальні рівноваги – загальне тло, на якому розгортається реалізація господарського оптимуму. Ідея останнього: у господарстві цінним є те, що веде до досягнення й підтримки глобальних рівноваг [18, с. 293]. Цьому якнайкраще відповідає етимологія слова «господарство» і похідних від нього. Порівняння значення слова «господарський» з іншими словами того ж значеннєвого ряду – «господарювати», «господарювання», «господарство» – легко показує носія відповідної якості – господар, господарюючий суб'єкт, яким є, як правило, власник або інший відповідальний розпорядник майна... З основним змістовим значенням слова «господар» іноді поєднують споконвічні традиції й український національний характер. Так, стверджується: «Бути українцем – значить бути господарем. У слові «господар» звучить і свобода, і праця, і турбота про оточуючий світ. Ми в основу кладемо принцип «господаря»: господаря своєї долі, господаря свого дому і сім'ї, господарського відношення до справи» [21, с. 10].

Таке розуміння господарювання і господарської діяльності не сумісне з підприємництвом у сучасному його значенні: здійснення господарської діяльності з метою отримання прибутку. Підприємець, як зазначає Ю. М. Осіпов, бореться із природою, суспільством, іншими підприємцями – з усім навколишнім світом. Підприємництво, виражаючись гегелівською мовою, це «для-себе-існуюче» господарювання, що виражається в боротьбі не тільки із зовнішньою організацією, але й із самим собою [18, с. 187]. Людству потрібна господарська діяльність, пріоритетом якої стане пріоритет суспільних інтересів над індивідуальними, пріоритет збереження й відновлення навколишнього природного середовища над бажанням зиску. Необхідний, на думку Ю. М. Осіпова, перехід від homo-ego (людини для себе) до homo sociabilis (людини для людини). Людина – істота суспільна. Тільки в суспільстві людина може бути людиною. Сьогодні ясно, що егоцентризм не має історичної перспективи й повинен відступити. Він негуманний і небезпечний: для природи, для культури, для людини [18, с. 278]. Тому людству потрібне підприємництво, основу якого складатиме конкуренція за можливість організації виробництва, найбільш гуманного до природи, що забезпечує виживання людей на далеке майбутнє. Господарська ініціатива – ініціатива, спрямована на досягнення ноосферного оптимуму, виробництва життя, а отже, і ноосфери.

Ноосферне господарювання повинне стати по-справжньому ощадливим господарством стосовно використанням природних ресурсів планети, землі,

води й повітря (аскетичним, за Ю. М. Осіповим). Ефективність виробництва повинна визначатись у першу чергу не кількісними показниками і навіть не якісними, а рівнем шкоди, яка завдається ним навколишньому середовищу. Відповідно ціна товарів, робіт, послуг повинна складатись не тільки з показників вартості праці й матеріальних ресурсів, але й з вартості використаних природних ресурсів, їх відтворення і усунення негативних наслідків у разі аварій на екологічно небезпечних підприємствах.

У зв'язку із сказаним вбачається необхідним кардинально переосмислити і змінити принципи господарювання, закріплені у ст. 6 та низці інших статей Господарського кодексу України, ст. 3 Цивільного кодексу України, основною ідеєю яких нині є створення умов для розвитку майже необмеженого підприємництва [22].

Аналіз наукових досліджень проблем правового регулювання соціальних відношень, і, зокрема, у сфері господарювання показує, що більшість з них достатньо правильно визначають існуючі недоліки. Проте наступні наукові висновки і рекомендації, як правило, уперто не враховують, грубо кажучи, «плани» Бога-Творця, тонкого світу щодо еволюційного розвитку не тільки людства, але й Землі як цілісної космічної сутності. Традиційна наука ніяк не може подолати свою егоїстичну обмеженість і зрозуміти, по-перше, що Космос – це не мертва скупчення різних фізичних об'єктів, які безглуздо носяться в його темній нескінченності, а розумне, сповнене духовною енергією й планом творіння Єдиного Творця і наша, землян, доля в цьому плані займає певне місце. Тому у своєму розвитку й усій, у тому числі економічній діяльності, для нас (людей) життєво й еволюційно важливо нарешті навчитися керуватися законами створеного Творцем світового порядку й свої земні закони (позитивне право) будувати на їхній основі.

Творець дає нам свободу вибору своєї поведінки, але при цьому не приховує, що незалежно від його волі в нашому Світі неминуче діє й закон карми (долі), суть якого гранично точно виражена в прислів'ї: «Що посієш, то й пожнеш». Біблія, наприклад, сповнена сюжетами, які поєднує одне послання (месидж), – людей, які вели гріховне життя, тобто порушували космічні, Божественні закони, настигали досить неприємні події, аж до масового знищення. Творець не підтримує, та й не може (не має права) підтримувати своєю енергією діяльність людей, що суперечить ним же встановленим космічним законам, оскільки це загрожувало б збереженню всієї світобудови. Тому така діяльність завжди приречена на поразку. Відповідно не можуть бути життєвими й людські (позитивні) закони, які не перейняті Духом Єдиного Творця й суперечать загальним космічним законам. При цьому не йдеться про якісь загальні фізичні або природні закони, досить марно пізнати які прагне академічна наука. Невимірна різноманітність Творіння (Космосу) швидше за все не сумісна з подібною ідеєю з огляду на природні дані сучасної людини. З позиції нашого (людства) місця в еволюційному ланцюзі розвитку, мова повинна вестись, насамперед, про прості, досить зрозумілі й конкретні правила поведінки, у найбільш стислій формі виражені у так званих заповідях: не убий, не укради тощо. «Для порятунку людського було необхідно, щоб понад філософські дис-

ципліни, які ґрунтуються на людському розумі, існувала деяка наука, заснована на божественному одкровенні; це було необхідно насамперед тому, що людина співвіднесена з богом як з деякою своєю метою. Тим часом ця мета не піддається збагненню розумом; у відповідності зі словами Исаяї (гл. 167, ст. 17): «Око не зріло, боже, крім тебе, що приготував ти люблячим тебе». Тим часом потрібно, щоб ціль була заздалегідь відома людям, щоб вони співвідносили з нею свої зусилля й дії. Звідси випливає, що людині необхідне для свого порятунку щось таке, що вислизає від його розуму, через божественне одкровення. Притому навіть і те знання про бога, яке може бути добуто людським розумом, по необхідності повинне бути надане людині через божественне одкровення: тому що істина про бога, відшукана людським розумом, була б доступна деяким, притому з домішкою численних оман, тим часом як від володіння цією істиною цілком залежить порятунок людини, яка перебуває у бога» [23, с. 111].

І як би це цинічно нині не сприймалося багатьма, основна заповідь – це заповідь любові до Бога й до свого близького як до себе самого. А що значить любити Бога? Це значить любити все, що створене Ним, оскільки Він – у всьому. Відхилення земних законів від цих основних правил незмінно породжує тупик у розвитку й нерідко знищення цілих соціальних систем.

На жаль, сучасне позитивне законодавство нерідко перебуває в глибокому протиріччі з Божими заповідями. Наприклад, українське господарське й цивільне законодавство, сформоване під впливом прихильників фундаментального ринкового лібералізму, від якого практично всі західні країни відмовилися ще в 30-і роки минулого століття, буквально пронизане принципами й положеннями, які не мають нічого спільного з любов'ю взагалі (хіба що крім любові до прибутку) і до «свого близького», зокрема. «Оцінювана приростом грошей і благ заповзятливість не занадто сумісна з помірністю й любов'ю. Що людина, що природа, що Бог!» [18, с. 282].

Яскравим прикладом цього можуть служити кредитні відносини. Надання грошей під відсотки є однією з найнебезпечніших форм паразитування, яке підриває підвалини суспільства, загрожує його прогресу й суперечить закону Божому. Не випадково всі основні світові релігії вкрай негативно ставляться до цього явища й забороняють його (принаймні, щодо своїх співгромадян – «ближніх»). Так у Корані читаємо: «Ті, які пожирають ріст, повстануть тільки такими ж, як повстане той, кого валить сатана своїм доторканням. Це – за те, що вони говорили: «Адже торгівля – те ж, що ріст». А Аллах дозволив торгівлю й заборонив ріст... Знищує Аллах ріст і вирощує милостиню» (Сура 2:275–277). У Біблії сказано: «Не будеш позичати братові своєму під відсоток срібла, під відсоток їжі й усякої речі, яка займається під відсоток. Чужому позичиш під відсоток, а братові своєму не позичиш під відсоток, щоб благословив тебе Господь, Бог твій у всьому...» (Старий Завіт, Второзаконня, 23:20-21). З одного боку, кредитування за рахунок відсотків веде до паразитарного (нетрудового) збагачення і «вимивання» грошових й, безперечно, психічних, психологічних, моральних і т.і. ресурсів нації (в Україні банківські відсотки досягають 40 % річних), а, відтак, до її ослаблення і затримки еволюційного розвитку, а, з другого, – до розширеного, не обумовленого об'єктивними умова-

ми, виробництва, а, значить, і інтенсивнішого використання тих же природних ресурсів і, як це не звучить парадоксально, прискорення кінця Людства. Грошово-кредитна система в умовах, коли гроші нічим по суті матеріальним не забезпечені, й друкуються за суб'єктивним рішенням приватних осіб, є могутнім інструментом влади над людьми й організованих чи стихійних фінансово-економічних криз в межах майже усєї планети. Вона ж цілком ймовірно може стати основним засобом встановлення диктатури в умовах глобального об'єднання земель. За нашим переконанням, ноосферна господарська система і, відповідно, господарське право повинні відмовитись від кредитування під відсотки.

Висновки. Ноосферний вік, про який передові представники людства, у тому числі наші співвітчизники, на початку ХХ ст. могли лише робити сміливі здогади, є реальністю. Ноосфера – це по суті своєрідна бібліотека Землі, в якій накопичується і відповідно систематизується інформація про еволюційний досвід матеріального й духовного буття планети, природи і людини. З урахуванням набутого досвіду, технічного розвитку, усе більшої доступності езотеричних (таємних) знань і природно-кліматичних процесів, що охоплюють усю поверхню земної кулі, Людство приходить до розуміння того, що воно, як і планета у цілому, підійшло до певної межі, за якою закінчується «стара», умовно кажучи, біосферна епоха. Наступає нова епоха, якій має відповідати нова людина, нове мислення і нова господарська діяльність, заснована на одухотвореному розумі.

Як правильно зазначає А. І. Субетто, настали екологічні межі ринково-капіталістичної онтології господарства, як і ринково-капіталістичної аксіології господарства, таким цінностям ринково-капіталістичного буття, якими є «вільний ринок», «приватна власність», «прибуток», «приватний капітал», «експлуатація найманої праці», тобто весь набір цінностей капіталізму. Останні події показали, що якщо людство не зробить реального ривка в ноосферне «царство волі» вже на початку ХХІ ст., то «господарський матеріалізм» у його ринково-капіталістичному й антиекологічному/антиноосферному втіленні, який сильніший «політичного ідеалізму», може виявитися «гробовою кришкою» над загальною екологічною могилою для всього людства на планеті Земля. І коли-небудь може виникнути питання: «А чи були на Землі людський розум і розумна організація господарства?» [20]. Новому ноосферному віку потрібне нове ноосферне соціально-екологічне господарське право.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Див.: *Прилуцький Р. Б.* Цінність, перевірена часом: господарському праву сто років / Р. Б. Прилуцький // *Юридична наука.* – 2011. – № 1. – С. 93–100.

2. Див., нап.: *Прилуцький Р. Б.* Особливості правового регулювання відносин у сфері господарювання в умовах обмежених ресурсів планети та глобальних змін клімату (постановка проблеми) / Р. Б. Прилуцький // *Актуальні проблеми цивільного та господарського права.* – 2010. – № 3 (22). – С. 49–54; *Прилуцький Р. Б.* Про відповідність принципів господарського права потребам докорінної перебудови економіки України у світлі наслідків фінансово-економічної кризи та глобальних змін клімату / Р. Б. Прилуцький // *Юридична наука.* – 2011. – № 2. – С. 81–89; *Прилуцький Р. Б.* Принципи господарювання і модернізація господарського законодавства України на сучасному етапі розвитку / Р. Б. Прилуцький // *Вісник господар-*

ського судочинства. – 2011. – № 3. – С. 73–81; Прилуцький Р. Б. Особливості формування господарського законодавства України на сучасному етапі розвитку Людства / Р. Б. Прилуцький // Вісник Академії адвокатури України. – К. : Видавничий центр Академії адвокатури України, 2011. – число 2(21). – С. 248–251.

3. Булгаков С. Философия хозяйства (Мир как хозяйство) [Електронний ресурс] / С. Булгаков. М., 1990. – Режим доступу : <http://www.magister.msk.ru/library/philos/bulgakov/bulgakov01.htm>

4. Большая энциклопедия Кирилла и Мефодия 2007 [Электронный ресурс]. Современная универсальная российская энциклопедия. – К. : компания «Фабрика Гр», 2007. – 1 электрон. опт. диск (WINDOWS DVD-ROM); 12 см.

5. Вернадский В.И. Несколько слов о ноосфере / В. И. Вернадский // Успехи современной биологии. – 1944. – N 18. – Вып. 2. – С. 113–120. [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/noos.html>

6. Див., напр. : Кавалеров В. А. Від «техносфери» до «ноосфери»: філософсько-освітній аспект [Текст] / В. А. Кавалеров. – Вісник НТУ–УКП. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2011. – Вип. 3. – С. 24–28.

7. Долгин А. Манифест новой экономики. Вторая невидимая рука рынка [Текст] / Александр Долгин. – М. : «АСТ», 2010. – 256 с.

8. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. 1936–1938. / В. И. Вернадский. – Электронный архив В. И. Вернадского. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://vernadsky.lib.ru>

9. Сабадаш Ю.С. Глобальні проблеми сучасності та «Римський клуб» / Ю.С. Сабадаш // Вісник Житомирського державного університету. – 2011. – Вип. 57. – Філософські науки. – С. 17–22.

10. Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J. and Behrens III, W.W. The Limits to Growth: A Report to The Club of Rome (1972) on the Predicament of Mankind. – New York: Universe Books, 1972. – 205 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sustainer.org/pubs/limitstogrowth.pdf>.

11. Медоуз Д.Х. Пределы роста: Учебное пособие [Текст] / [Д. Х. Медоуз, Д.Л. Медоуз, Й. Рандерс]; Пер. с англ., Под ред. Г. А. Ягодина. – М. : Прогресс-Пангея, 1972. – 304 с.

12. Meadows, D.H., Meadows, D.L. and Randers, J. Beyond the Limits: Global Collapse or a Sustainable Future. London: Earthscan Publications Ltd., 1992. – 320 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://courses.washington.edu/envh311/Readings/Optional_03B.pdf

13. Медоуз Д.Х. За пределами роста: Учебное пособие / [Д.Х. Медоуз, Д.Л. Медоуз, Й. Рандерс]; Пер. с англ. / Под ред. Г.А. Ягодина. – М. : Прогресс-Пангея, 1994. – 304 с.

14. Meadows, D. H., Randers, J. and Meadows, D. L. (2004). Limits to Growth: The 30-Year Update. White River Junction, Vermont: Chelsea Green Publishing Co. [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://web.boun.edu.tr/ali.saysel/ESc307/limits.pdf>

15. Див., напр.: Медоуз Деннис. Пределы роста. 30 лет спустя. Учебное пособие для ВУЗов [Текст] / [Деннис Медоуз, Донелла Медоуз, Йорген Рандерс] / [Пер. с англ. Е. С. Оганесян]. – М. : ИКЦ «Академкнига», 2007. – 342 с.

16. Федотов А.Л. Глобалистика: Начала науки о современном мире: Курс лекций. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 224 с.

17. Федотов А. Глобальный исторический процесс как отражение научной картины современного единого мира [Электронный ресурс] / Аркадий Федотов. – Ресурс доступу : <http://nationals.elco.ru/russia-motherland-fedotov.html>

18. *Осипов Ю.М.* Опыт философии хозяйства [Текст] / Ю.М. Осипов. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 382 с.

19. *Прилуцький Р.* Моделі правового регулювання сфери господарювання і фінансово-економічна криза в Україні [Текст] / Р. Прилуцький // Право України. – 2010. – № 6. – С. 122–126.

20. *Субетто А.И.* Ноосферный вектор в философии хозяйства [Электронный ресурс] / А.И. Субетто // Общество. Среда. Развитие (Terra Humana). – 2008. – № 4. – С. 133–144. – Режим доступа: http://www.terrahumana.ru/arhiv/08_04/08_04all

21. Хозяйственное право : учебник [Текст] / [В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский, К.С. Хахулин и др.] ; под ред. Мамутова В. К. – К. : Юринком Интер, 2002. – 912 с.

22. *Прилуцький Р.Б.* Принципи господарювання і модернізація господарського законодавства України на сучасному етапі розвитку / Р.Б. Прилуцький // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 3. – С. 73–81.

23. *Аквинский Фома.* Сумма теологии (отрывки) [Электронный ресурс] / Фома Аквинский. – Режим доступа : http://old.thirdmill.org/files/russian/23202-2_19_00_10-41-59_PM-SummaTheologia.doc.pdf

Прилуцький Р. Б. Господарське право ноосферної доби

У статті розглянуто особливості переходу людства до ноосферного віку, глобальні проблеми, що супроводжують цей перехід, загальні умови їх подолання, місце господарського права у цьому процесі й необхідність відповідного його переосмислення і зміни.

Ключові слова: біосфера, ноосфера, обмежені ресурси, глобальні екологічні зміни, загроза знищення цивілізації, господарство, господарська діяльність, філософія господарства, межі зростання, глобалістика, наука, господарське право.

Прилуцкий Р.Б. Хозяйственное право ноосферного времени

В статье рассмотрены особенности перехода человечества к ноосферному веку, глобальные проблемы, которые сопровождают этот переход, общие условия их преодоления, место хозяйственного права в этом процессе и необходимость соответствующего его переосмысления и изменения.

Ключевые слова: биосфера, ноосфера, ограниченные ресурсы, глобальные экологические изменения, угроза уничтожения цивилизации, хозяйство, хозяйственная деятельность, философия хозяйства, границы роста, глобалістика, наука, хозяйственное право.

Prilutsky R.B. Commercial law noospheric time

In clause the features of transition of mankind to noospheric century, global problems are considered which accompany with this transition, general conditions of their overcoming, place of the economic right in this process and necessity appropriate it comprehension and change.

Key words: biosphere, noosphere, limited resources, global ecological changes, threat of destruction of a civilization, economy, economic activity, philosophy of a economy, the Limits to Growth, globalistik, science, economic right.

Стаття надійшла до редакції 13.12.2012.